

Formació de capital i canvis en l'estructura productiva a Catalunya (1964-1977)

Amadeu Petitbó (*)

Introducció

L'objectiu fonamental de la comunicació que tot seguit exposaré és posar de relleu algunes de les tendències i línies fonamentals del procés de formació de capital i dels canvis en l'estructura productiva promoguts pel procés industrialitzador seguit a Catalunya en el període comprès entre el Pla d'Estabilització –i més particularment, a partir de 1964– i la data de recuperació de les institucions de la Generalitat.

El que diré procedeix fonamentalment de l'anàlisi efectuada al Centre d'Estudis de Planificació durant el període comprès entre els cursos acadèmics 1975-76 i 1980-81. El producte final fou una publicació apareguda a finals de l'any 1982 amb el títol «Industrialització a Catalunya, 1960-1977», editada per la CPVE (1). Les òbvies limitacions temporals m'excusen de fer-ne una descripció exhaustiva. Per tant, em limitaré a destacar-ne alguns elements que poden constituir una bona excusa per a promoure'n la discussió.

El treball efectuat no pretenia ser ni una anàlisi estructural ni una descripció cronològica dels fets, ans intentava ser una anàlisi interpretativa a partir d'una metodologia no neoclàssica (2). Em referiré als aspectes teòrics solament de forma tangencial. Tampoc no faré una síntesi del conjunt del treball ans, com acabo d'indicar, en destacaré alguns elements metodològics i alguns resultats.

No cal estendre's sobre el fet que el desenvolupament del treball fou influenciat negativament per l'absència o poca qualitat de l'aparell estadístic disponible. Aquest fet fa que la tasca de l'investigador sigui feixuga i massa plena d'incerteses. Ens manca un dels instruments de treball fonamentals. Massa sovint un recurs limitat, com és ara el temps ha d'ésser emprat en la recerca d'informació que molt sovint és biaixada o incompleta el que en molts casos imposa forçats exercicis que recorden

(*) Estudi General de Lleida (Universitat de Barcelona). Centre d'Estudis de Planificació.

els exercicis malabars. Fins ara els esforços de l'Administració Autònoma per a compensar les mancances estadístiques han estat molt insuficients i, fins i tot, proporcionalment menys importants que els efectuats per l'Administració Central. I en aquest cas no pot parlar-se de manca de competències.

Abans d'entrar en aspectes econòmics concrets es fa necessari un aclariment sobre el període escollit. Es va considerar que el període 1960-1977 atorgava una unitat al període. Aquesta unitat es justificava per tres raons fonamentals: a) intensificació de la industrialització de l'economia catalana i l'extensió de la industrialització de l'economia espanyola amb la consegüent desruralització; b) l'adaptació dels hàbits de consum de la societat catalana –i espanyola en general– als que corresponien als països capitalistes més desenvolupats econòmicament i c) el progressiu sotmetiment de l'economia catalana a l'economia internacional.

Destaquem el tercer element: els canvis observables a l'economia internacional foren esquematitzats a partir de la consideració de tres elements: a) l'organització de la producció; b) els recursos naturals i c) la demanda.

Pel que fa a l'organització de la producció es destacaren quatre aspectes: a) la rigidesa a la baixa dels ingressos reals, sobre tot dels salaris, com a conseqüència del seu caràcter de rendes residuals (3); b) l'aparició de la desocupació tecnològica com a conseqüència de la substitució en el procés productiu de força de treball per a mitjans de producció, atesa l'evolució dels costos d'ambdós elements; c) l'evolució del sector serveis que s'expansionava tant per la intensificació d'activitats ja cobertes o per la seva extensió a noves activitats, com pel seu paper de receptor de força de treball alliberada de les branques industrials -i també del sector agrícola - per les més grans dificultats quant a la seva racionalització; d) per últim la tendència vers la rigidesa dels preus a baixar, al marge de les millores tècniques introduïdes a la indústria, com a conseqüència –entre d'altres aspectes– de la conducta imposada per les empreses oligopolistes.

En relació als recursos naturals pot esmentar-se la limitació de l'oferta de productes energètics i recursos naturals, en general, així com la tendència creixent del preus corresponents.

En relació a la demanda sembla haver-hi tres fets que l'afebleixen de forma especial: en primer lloc, la transnacionalització del capital, car localitza les inversions prenent com a referència els avantatges comparatius a nivell mundial. Aquest fet ha suposat que, en alguns casos, les inversions i algunes fases del procés productiu s'hagin allunyat dels països de tradició industrial; en segon lloc, l'acaparament d'una part de l'excedent comercial dels països exportadors de petroli, sobre tot; en tercer lloc, la tendència vers la contracció de la demanda seguida pels governs dels països en vies de desenvolupament, tot seguint les indicacions dels organismes econòmics de caràcter transnacional. Ensenms, cal no oblidar el progressiu inseriment de l'economia catalana a l'economia internacional –sobre tot, a l'europea– a través tant dels moviments de capital-diner com de capital-mercadaria.

De fet, el conjunt del període pot dividir-se en dos subperíodes que presenten un comportament general clarament diferenciat (4). Fins l'any 1973 pot parlar-se d'una economia en expansió, amb certs trontolls entre 1967 i 1973 –ressò de la crisi econòmica internacional– i a partir de l'any 1973 d'una economia caracteritzada pel tancament de certes línies de producció i dels productes resultants, així com per l'obertura de noves fraccions del procés productiu i per la incidència del context internacional tant pel que fa a la demanda com a l'oferta (5).

En el que segueix adoptarem el fil conductor exposat a les «Notes finals» del llibre objecte de comentari. És a dir: fets estilitzats, inversió, tendència vers l'oligopolització i penetració de capital estranger i formació de capital i canvis de l'estructura productiva.

Els fets estilitzats

En parlar dels fets estilitzats s'assaja l'explicació de certs fenòmens de forma simplificada. Lord Kaldor ha indicat que els fets estilitzats expressarien determinades relacions que són presents a l'etapa actual del desplegament econòmic del capitalisme i que la caracteritzen de manera ben significativa. Sense entrar en la descripció i anàlisi detallada de l'exposició de Lord Kaldor, pot indicar-se que el reduït nivell de coneixement de l'economia catalana i l'insuficient desplegament de la teoria, si bé no ens permeten formular afirmacions definitives sobre el tema, no ens alliberen de fer-ne un assaig interpretatiu.

Amb totes les precaucions derivades, tant de la qualitat de les dades disponibles com de la seva adaptació a l'aparell conceptual emprat, pot dir-se que la tendència de l'evolució de les variables \bar{K}/L i \bar{Y}/L (6) s'adiu amb el que s'observa a nivell internacional, si bé amb un decalatge temporal.

L'anàlisi del comportament de \bar{K}/L , \bar{Y}/L i \bar{K}/\bar{Y} permeten posar de manifest dues qüestions. La primera es refereix al fet que l'expansió de la producció industrial entre 1964 i 1973 anà acompanyada d'un feble augment de la mecanització del procés productiu dins el conjunt industrial, sobretot en el subperíode 1967-1971. Tanmateix, el resultat global amaga diferències de comportament entre branques de la producció. Ensenms, pot apuntar-se que la profundització del capital s'acompanyà de la denominada racionalització del treball, el que es traduí en augments de la productivitat. La segona qüestió es refereix al fet que en el subperíode 1973-77 es donà un procés de reestructuració de l'aparell productiu, difícilment abastable a nivell global. El que sembla és que s'estava en presència d'un canvi de situació que es traduí en un excés de la capacitat productiva instal·lada, en la realització d'inversions capital intenses i d'alta tecnologia; tot plegat ha tingut una incidència sobre la dinàmica de l'acumulació en els anys posteriors.

Una observació quant a la distribució de la renda: el procés més intens d'assalariació a Catalunya en relació al conjunt de l'Estat espanyol fou acompanyat d'un augment de la participació dels salaris en la renda nacional, entre 1960 i 1977.

La inversió

Pel que fa a la inversió pot dir-se que una de les característiques rellevants de l'economia catalana durant la dècada dels anys seixantes fou l'acumulació de capital en les branques industrials. Aquest procés implicà canvis en les característiques bàsiques dels mitjans de producció i de la força de treball així com una més gran i més intensa penetració de les condicions capitalistes de producció. Es tractava de millorar l'eficiència de l'aparell productiu i d'aconseguir tant uns beneficis mínims com un control del mercat. En aquest context la inversió constitueix una peça fonamental en constituir-se en el mòbil i efecte de l'acumulació de capital.

La hipòtesi metodològica emprada suposava que la inversió és independent de les pròpies relacions internes del model de manera que no depenia exclusivament, o fonamentalment, de l'estalvi. A llarg termini es suposa que la inversió s'adapta al creixement del mercat a través dels augments en el nivell de renda.

L'anàlisi de la inversió pot fer-se partint de dues aproximacions, com ara la consideració de la inversió en termes agregats i en termes desagregats. En ambdós casos la manca de dades mínimament fiables forçava les estimacions.

Quant a la inversió agregada pot dir-se que entre 1964 i 1975 la tendència fou creixent. La indústria manufacturera n'acaparà el 59,31 %, i correspon el 40,69 % restant a la indústria no manufacturera (el 30,6 % s'aplica a la branca d'aigua, gas i electricitat). L'any 1976 es detecta un canvi de signe, passant el protagonisme a la indústria no manufacturera –energia, sobretot– com a conseqüència dels plans aprovats previament i de l'aparició de necessitats noves derivades de la crisi energètica. En aquest context, la inversió estrangera fou important i constituí un element impulsor destacable. El resultat fou un augment de la relació \bar{K}/L car el creixement de \bar{K} fou superior al creixement de L , fet que no pot considerar-se insòlit com a conseqüència de les condicions imposades per la crisi ni infreqüent car la crisi incidia negativament sobre la taxa de benefici de les empreses.

Quant a la inversió considerada per branques, aquesta s'adreçà fonamentalment a les branques de la química, siderometal·lúrgia, tèxtil i material per a la construcció. Tanmateix el comportament de la inversió per branques no fou homogeni des d'una perspectiva temporal. Així, la tendència de la inversió corresponent a un grup d'indústries (alimentació, tèxtil, material per a la construcció, extractives i siderometal·lúrgia) fou decreixent. En el cas de la construcció i aigua, gas i electricitat (malgrat en aquest cas la seva forta participació en el total) fou irregular. I en el cas de la química (pel fenomen de Tarragona) i metàl·liques bàsiques (per l'acció concertada) fou creixent.

Quant a les inversions estrangeres majoritàries, aquestes s'adreçaren sobretot a les branques de la química (productes farmacèutics i productes químics industrials), siderometal·lúrgia (automoció, maquinària d'oficina i aparells de reproducció del so) i alimentació.

Transnacionalització i oligopolització

A partir dels anys seixantes pot detectar-se una acceleració de la transnacionalització i oligopolització dins l'economia catalana. Tot plegat era conseqüència dels canvis en la conducta dels empresaris en la recerca del benefici màxim. El tema sembla important per quant pot explicar la pèrdua de control de l'economia de Catalunya des de Catalunya estant. No és fàcil efectuar una anàlisi sistemàtica perquè les dades –una altra vegada!– no són del tot adequades. Tanmateix, pot efectuar-se una aproximació a partir d'una metodologia coherent –basada en aquella emprada per les Comunitats Europees, sotmesa posteriorment a criteris restrictius el que, si bé redueix la informació tractable, la fa més fiable– que informi sobre les característiques més rellevants del procés.

Pel que fa al tema de la transnacionalització quatre aspectes poden ésser considerats: especialització, relacions de domini, articulació exterior i capacitat exportadora.

L'objectiu acuat en parlar d'especialització és palesar aquelles branques industrials on les grans empreses industrials (GEI) a Catalunya han assolit una posició de predomini (7). Així, les dades procedents de la revista Fomento de la Producció permeten apuntar que en les branques química (excepte agroquímica), alimentació, tèxtil, arts gràfiques i alguns subgrups de transformats metàl·lics pot parlar-se d'especialització de les GEI. El contrari succeix en el cas de les branques d'energia,

alguns subgrups de transformats metàl·lics, alguns subgrups de producció de maquinària, i productes alimentaris tradicionals. Remarquem que tot plegat resulta bastant coherent amb la participació de la indústria catalana en relació al conjunt espanyol i nivell de branques industrials.

El caràcter obert de l'estructura industrial catalana es posa de manifest si tenim en compte que, en les branques d'especialització catalana, es reflecteix el 63 % de la xifra d'afers de les GEI domiciliades a Catalunya. És per aquesta raó que l'anàlisi s'aprofundeix pel que fa a les branques d'especialització.

La dinàmica de les GEI ha d'analitzar-se com un fenomen lligat al procés de concentració mundial. Les GEI persegueixen el control del mercat. Per aquesta raó pot comprovar-se com el capital estranger és present de forma selectiva a les branques d'especialització, car aquestes són les branques potencialment més dinàmiques i amb més possibilitats de controlar el mercat espanyol. En aquest sentit –i al contrari del que ha estat dit diverses vegades– el control té més en compte l'activitat econòmica concreta que la localització de l'activitat. Així, la xifra d'afers corresponent a GEI sota control estranger és del 42 % i és del 49 % en el cas de les branques d'especialització i del 31 % en el cas de les branques de no especialització.

Quant a l'inseriment de GEI domiciliades a Catalunya en el teixit industrial espanyol pot dir-se que segons les dades preses en consideració, l'any 1973 el 64 % de la xifra d'afers total de les GEI presents a Catalunya corresponia a GEI domiciliades a Madrid. Al contrari, la presència de GEI domiciliades a Catalunya a la resta d'Espanya és feble. Així, de les 223 GEI que realitzaven una fracció majoritària de la seva producció a Catalunya, tan sols en 20 casos la seu social era fora i en tots els casos ho era a Madrid. De fet trobem de nou indicadors que manifesten dependència de l'economia catalana quant al procés de presa de decisions.

Un altre aspecte a considerar fa referència a la capacitat exportadora de les branques industrials d'especialització catalana. Es tracta de saber si aquestes branques s'adrecen fonamentalment al mercat espanyol de productes, o més enllà i en quins casos el control de les empreses transnacionals s'explica en funció del mercat espanyol de productes, de la possibilitat de millorar les condicions de producció o bé si respon a una estratègia més ample de les empreses transnacionals.

Amb aquests elements com a punt de referència les branques industrials poden aplegar-se en quatre grups: a) branques industrials d'especialització local (poca exportació) i autònomes (sense control exterior): química (adreçada fonamentalment a l'agricultura), sacrifici de ramats, sucre, cotó i construcció; b) Branques obertes a l'exterior i autònomes: confecció i edició; c) Branques controlades i adreçades al mercat interior: química (adreçada al consum final), productes làctics, cacau i productes adreçats a l'alimentació animal i d) Branques obertes i controlades per empreses transnacionals. En aquest darrer cas poden fer-se dos subgrups: d.1.) Branques amb plantes integrades al comerç internacional: productes farmacèutics, tractors, material elèctric i cautxú i d.2.) Branques amb control exterior i producció exclusivament interior: ceràmica i vi.

Pel que fa a les formes de mercat de l'economia catalana l'objectiu proposat fou l'anàlisi de les formes de mercat a Espanya i llurs conseqüències sobre l'economia catalana. En aquest cas es considerarà un sol mercat per a tot Espanya i el concepte d'oligopoli es definí en termes d'arena oligopolista, seguint la metodologia de les Comunitats Europees. De fet es considerarà que en el context de la realitat industrial té més sentit posar l'èmfasi en el tema de les competències entre empreses

oligopolistes que en el de la competència perfecta, car l'estructura oligopolista és la forma de mercat dominant en les modernes economies capitalistes i on es despleguen les estratègies fonamentals que afecten el sector industrial. Així, el 77,9 % de la xifra d'afers de les GEI correspon a branques on la forma de mercat pot definir-se com oligopolista o quasi monopolista.

Considerant solament aquelles branques on les dades disponibles han superat el test de fiabilitat imposat, pot afirmar-se que de les 26 branques d'especialització en 20 d'elles la forma de mercat és oligopolista o quasi-monopolista. El control exterior s'ha adreçat a les branques d'especialització i en aquestes branques ha optat per les millors condicions quant al control del mercat. Un fet a destacar és que pràcticament totes les empreses dominants estaven sotmeses a algun tipus de control exterior. Solament en tres casos (indústries del sucre, edició i confecció en sèrie de peces de vestir) el control exterior afectava a menys del 40 % dels ingressos totals de les empreses que constituïen l'àrea oligopolística. En altres paraules, pot afirmar-se que el mercat espanyol tendeix a ésser dominat per aquelles empreses que dominen el mercat europeu o el mercat mundial i que, al mateix temps, es produeix una lluita competitiva entre les grans empreses transnacionals amb els seus efectes en l'economia espanyola.

Excedent i canvis en l'estructura productiva

En relació a la formació de capital i a l'articulació productiva a Catalunya pot dir-se que un indicador de la continuïtat de la industrialització pot ésser les conseqüències provocades per la inversió. Es tractaria, per tant, de posar de manifest si la inversió ha estat capaç de promoure fenòmens de naturalesa endògena al propi sistema industrial.

El punt de partida adoptat considerava que la industrialització d'un territori pot ésser entesa a partir de la capacitat d'aquest territori per a produir mitjans de producció i, sobretot, béns de capital. També es considerava que l'origen de l'acumulació rau en l'excedent. Per això, com a pas previ per analitzar les transformacions productives, sembla oportú fer referència a l'excedent i a l'evolució de la taxa d'excedent. De fet, el volum, composició i característiques qualitatives de l'excedent obtingut delimiten la quantitat de recursos que una economia pot adreçar a l'acumulació industrial. Ensenms, la realització de l'excedent pot explicar la fracció de renda que, a través dels beneficis, es destina a acumulació de capital. D'aquesta forma la inversió apareix com a origen i resultat de l'excedent.

És clar que en una economia oberta de mercat, no pot establir-se a priori una relació directa i mecànica entre la capacitat interior de generació d'excedent i la seva destinació a l'acumulació productiva, car entre ambdós moments del cicle s'interposa el procés de circulació internacionalitzat.

El tractament d'aquest tema suposa vèncer obstacles de tipus teòric i estadístic. No hi ha una definició única d'excedent ni les dades de la comptabilitat nacional són totalment idònies pel nostre objectiu car es fonamenten en un esquema conceptual diferent. Per tant, l'aparició de biaixos és inevitable. Tanmateix es suposa que aquests biaixos no alteren la línia argumental ni incideixen de forma significativa sobre les conclusions.

En el present context l'excedent és definit com la diferència entre el valor afegit brut al cost dels factors calculat a preus corrents i el cost del treball (remuneracions brutes i seguretat social). La taxa d'excedent es defineix com la relació entre

l'excedent i el cost del treball i es considera, bàsicament, funció de les condicions de producció (productivitat), de les condicions de realització del producte (preus) i de les condicions de reproducció de la força de treball (salaris).

L'anàlisi de l'evolució de la taxa d'excedent –prolongada fins l'any 1979– revela l'existència de tres subperíodes. El primer (1962-1967) de creixement bàsicament extensiu que observa una disminució de la taxa d'un índex 1,00 a un índex 0,94. El segon subperíode (1967-1973) posa de manifest l'existència d'un creixement més de caràcter intensiu i suposa un augment de la taxa en el darrer any, que assoleix l'índex 0,94. Per últim, el tercer subperíode (1973-1979) marcat per la incidència i la persistència de la crisi econòmica i la reestructuració industrial reflecteix una caiguda de la taxa d'excedent fins l'índex 0,53.

Tot amb tot, cal posar de manifest que darrera l'evolució global s'amaguen comportaments diferenciats per branques. Així, el procés de creixement ha suposat una certa reestructuració industrial i, per tant, disparitats en el creixement de les branques industrials així com a heterogeneïtats en llurs condicions de desenvolupament. Aquests canvis es tradueixen en modificacions en la participació de les branques en el procés d'extracció d'excedent.

Així, en el subperíode 1962-1973, les branques de la química; paper i arts gràfiques; ceràmica vidre i ciment; metàl·liques bàsiques; cuir, calçat i confecció incrementen la seva participació en l'excedent industrial, i perden pes les branques no manufactureres (mineria; aigua, i electricitat i edificació i obres públiques) així com les branques manufactureres tèxtil; fusta i suro; transformats metàl·lics i alimentació. En el subperíode 1973-79 es produeixen alguns canvis de tendència. Així, a més a més de les citades suara, també guanyen pes relatiu en el repartiment de l'excedent industrial les branques no manufactureres i la branca de l'alimentació, i en perden les branques de la fusta, els transformats metàl·lics i el tèxtil.

Quant a les transformacions en l'estructura productiva, tres són els aspectes a destacar: els canvis en l'agricultura, la progressiva terciarització de l'economia catalana i per últim els canvis en les condicions de la producció industrial.

Pel que fa als canvis observats en l'agricultura convé destacar la seva progressiva articulació amb el sector industrial tant pel que fa als imputs com pel que fa als outputs, podem parlar, també, d'una progressiva subordinació de l'agricultura a la indústria i sobretot a les branques de la química, alimentació i mecànica.

S'observa també una progressiva terciarització, si bé el complex indústria-serveis no és tan coherent com el complex indústria-agricultura. De fet, en alguns casos aquesta articulació és clara car és exigida pel propi creixement industrial. Es tractaria de les activitats relacionades amb la investigació, informàtica, comunicacions i transports. En altres casos aquesta articulació sembla més difícil. En aquest sentit podríem referir-nos a aquells serveis de treball individualitzat (l'ensenyament en seria un exemple característic) o al treball desplaçat per la indústria i sostingut per la pròpia indústria. De totes maneres, pot suggerir-se que encara que aquestes activitats són també el resultat del dinamisme industrial, suposen un fre (per la seva productivitat més reduïda, pel seu augment de preus més elevat, etc.).

Quant als canvis en les condicions de la producció industrial aquests serien explicables fonamentalment pel comportament de la inversió. Així, una fracció de la inversió seria induïda pels canvis en el volum i composició de la demanda que promourien rendiments creixents, sobre tot a la indústria manufacturera, bàsicament per mitjà de l'aprenentatge. Una altra fracció de la inversió resultaria potenciada per la competència oligopolista i transnacional. Aquesta inversió podria conside-

rar-se autònoma i suposaria la introducció d'innovacions tècniques que incideixen en les condicions de producció tot transformant-les.

Les transformacions esmentades poden ésser interpretades millor si examinem la relació entre taxa de creixement de la productivitat i del producte. Es considera que l'augment de les taxes de productivitat poden explicar-se en gran part per les taxes d'augment de la producció (Llei de Verdoorn). La llei de Verdoorn es verifica pel conjunt de la indústria de Catalunya, però amb més intensitat a les branques no manufactureres. Si bé el primer fenomen es correspon amb les economies desenvolupades, el comportament de les branques no manufactureres se n'allunya. Aquest fet permet apuntar la idea que les transformacions esdevingudes en el sector manufacturer durant el període industrialitzador han estat insuficients perquè el procés d'acumulació de la indústria a Catalunya seguís el camins que han estat normals en les economies occidentals desenvolupades.

Els augments de productivitat detectats són més imputables a augments de la producció després de 1967. Abans d'aquesta data el creixement observat tingué un caire més aviat extensiu. La correlació entre taxes de creixement de la productivitat i del valor afegit brut augmenta a causa del comportament del sector no manufacturer.

Així, en el subperíode 1960-1967 la productivitat del sector industrial augmentà a una taxa del 7,90 % anual acumulativa. Aquest fet, que trenca amb la tendència de l'etapa prèvia, pot explicar-se per diversos factors com ara: el creixement sostingut de la producció amb la més eficient utilització dels factors productius i l'aprofitament de les economies d'escala corresponents; el propi procés de reestructuració sectorial derivat de la progressiva incorporació de l'economia catalana a la divisió internacional del treball, que suposava l'avanç relatiu d'aquelles branques amb índex de productivitat més elevats; la modificació del volum i la magnitud de la inversió que impulsà un procés transformador a l'estructura industrial a través de la introducció de nova tecnologia i de mètodes de racionalització del treball. Tot plegat va permetre assolir augments de la productivitat acompanyats d'augments de l'ocupació.

Tanmateix, a partir de 1967 es produïren canvis destacables. Així, l'extensió dels mètodes de racionalització del treball i de la gestió i els canvis de l'articulació econòmica amb l'àrea occidental, ultra millorar l'eficiència del procés productiu, augmentaren el seu nivell de diversificació i suposaren un augment significatiu dels béns de tecnologia avançada emprats en el procés productiu.

Tot amb tot, la taxa de creixement del valor afegit brut a preus constants superaren la mitjana industrial en aquelles branques com les metàl·liques bàsiques, química i transformats metàl·lics que constitueixen l'eix de la indústria.

Després de 1973 s'acusa l'impacte de la crisi econòmica. L'augment dels preus dels recursos naturals, les dificultats de finançament i el pessimisme empresarial derivat d'una insuficient capacitat d'acció davant les noves circumstàncies que trencaven una breu etapa de prosperitat comportaren augments de la xifra de desocupació i, el que és més greu, destrucció de llocs de treball. Així, la inversió era insuficient per absorbir la desocupació i la demanda deixà d'augmentar. Aquestes eren algunes de les causes que forçaren els acomiadaments amb l'objectiu de reduir costos i sostenir fins allà on fos possible la taxa de benefici de les empreses. En aquest període, el que cal destacar és que la productivitat en les branques no manufactureres augmentà i que la inversió en indústries manufactureres en relació a la inversió total es reduí.

En resum, podria dir-se que la industrialització fou prematurament interrompuda. El comportament de la inversió –insuficientment adaptada a les noves condicions– i la insuficient articulació productiva de l'economia catalana –parcialment atenuada per l'efecte del comerç exterior– en constitueixen explicacions.

Reflexions finals

Per acabar crec pertinent fer una breu reflexió sobre la crisi econòmica i la seva incidència a Catalunya. L'objectiu és promoure el debat i recollir suggeriments car crec que hi ha un gran desnivell entre la gravetat del problema i el seu nivell de coneixement. És significatiu que la promoció d'estudis sobre el tema no ha estat tant abundant com la gravetat dels seus efectes induïrien a pensar. I no crec que sigui casual.

Podria apuntar-se que els primers símptomes de feblesa de l'economia catalana començaren a fer-se evidents els darrers anys de la dècada anterior. L'anomenat stop and go en seria un petit exemple. Tanmateix la gravetat de la malaltia s'accentua a partir de 1973. Així, les dades disponibles palesen una disminució de les taxes de creixement de la productivitat i un augment de la relació capital-treball. Quelcom canviava a un ritme accelerat. Les conseqüències: estancament industrial i desocupació.

La qüestió que podem plantejar-nos és si la crisi a Catalunya reflecteix un fenomen general o bé té característiques pròpies. La resposta, ara per ara, sembla ser la d'opinar que la crisi a Catalunya té un comú denominador amb la resta de països industrialitzats i té unes característiques pròpies derivades del no acabament de la industrialització en els anys en què aquesta hauria d'haver estat consolidada i de la posició de Catalunya dins la divisió internacional del treball.

Quant als elements comuns podem esmentar: l'extensió de l'especialització industrial i la creixent oligopolització dels mercats, la paulatina pèrdua de control de les empreses presents a Catalunya i les dificultats per afermar la formació de capital en els darrers anys. Quant als elements específics podem referir-nos al retard quant a la recepció de l'expansió econòmica europea; al retard quant a l'aplicació de mesures per combatre els efectes de la crisi i la divergència quant a la llei de Verdoorn en relació als països occidentals desenvolupats i la insuficient atenció que s'ha dedicat a la infraestructura econòmica col·lectiva.

Els símptomes més evidents de la crisi poden aplegar-se en dos grans grups: els referits a l'estancament industrial i els referits al procés paulatí de penetració de capital estranger.

Quant a l'estancament econòmic el primer fet rellevant és la tendència decreixent (sense oscil·lacions) de la taxa d'excedent fins les darreries de la dècada dels vuitanta. El segon fet és la pèrdua de llocs de treball. Així, els llocs de treball existents l'any 1979 representaven tan sols el 85 % dels llocs de treball existents de 1975. Tanmateix, aquesta darrera dada exigeix ésser matisada per a comprendre l'exacta naturalesa del fenomen. La taxa de desocupats en relació a la població activa ha passat del 13,8% el quart trimestre de 1980, al 22,2% el primer trimestre de 1983. El 51% dels desocupats a Catalunya ho són en la indústria i la construcció. Els desocupats amb edats compreses entre 16 i 24 anys –aquells que han d'assegurar el futur de Catalunya– representen el 47,7% dels desocupats totals. El 26% de desocupats estan inclosos dins la categoria «sense ocupació anterior». Crec que les xifres parlen per elles mateixes. Solament la manca de sensibilitat explica

que aquest problema no constitueixi un malson sense interrupcions de la societat i és difícil de comprendre la insuficiència de recursos adreçats a capgirar radicalment la tendència actual.

Per últim, no podem oblidar la penetració del capital estranger. Penetració selectiva adreçada sobre tot a les branques d'especialització catalana amb la finalitat d'anar conquerint fraccions cada cop més elevades del mercat estatal en reposta a directrius que són dissenyades més enllà del territori de Catalunya.

Si es vol atreure la inversió exterior i es vol incidir en les condicions de la seva localització a Catalunya cal una acció política coherent i tenaç. Les actuals circumstàncies configuren una correlació de forces favorable a les grans empreses transnacionals i res no fa indicar que els avantatges comparatius oferts des de Catalunya estant siguin suficients com per a constituir un element determinant en el seu procés de presa de decisions. En aquest cas la nostàlgia ha d'ésser substituïda per l'eficiència.

Notes

(1) La seva direcció fou menada per Josep M. Bricall i personalment em vaig fer responsable de la coordinació. Tanmateix, els errors que avui puguin escapar-se'm m'han de ser atribuïts de forma exclusiva. Aquestes acostumen a ser les regles del joc i les accepto. Aqueixa anàlisi va poder portar-se a cap mercès a l'esforç tenaç d'un bon nombre de membres del CEP i al suport financer de dues institucions: la fundació Jaume Bofill en l'etapa inicial i –sobretot– la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears.

(2) Els fonaments teòrics d'aquesta anàlisi poden veure's a J.M. Bricall, «Notes sobre demanda efectiva i crisi econòmica» *Papers de Seminari*, núm. 20.

(3) Pensi's que $w=f(p)$ i $p(r)$ on w : salaris; p : nivell de preus i r : taxa de guany.

(4) Caldrà aprofundir més el caràcter del segon subperíode tot incorporant-hi els fets succeïts amb posterioritat a 1977.

(5) Probablement, a partir de 1981/82 s'assiteix a un nou canvi, caracteritzat pel sanejament financer de les empreses com a resposta als elevats costos de finançament i la feblesa de la demanda.

(6) On: \bar{K} és el valor del capital físic i constitueix un índex (estimatiu) de l'evolució de la capacitat productiva instal·lada; L reflecteix el nombre d'assalariats ocupats i constitueix un indicador del nivell d'utilització de la capacitat productiva; Y és el valor afegit brut a preus constants.

(7) S'ha prè's com a referència el següent indicador: $E_j^c = \frac{\sum X_j^c}{\sum X_j^e}$ on X indica la xifra d'ingressos de l'empresa, el subíndex la branca i el sobreíndex si es tracta de Catalunya (c) o de Espanya (e). Així, si la xifra d'ingressos de les GEI espanyoles de la branca, és superior (inferior)–amb una fluctuació de $\pm 10\%$ a la relació d'ingressos entre el conjunt de GEI d'Espanya i de Catalunya defineix una situació d'especialització (subespecialització).